

ZESZYT HISTORYCZNY

ZIELONEGO SZTANDARU

KARTY POCZTOWE JAKO NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTURY

„Obok zabytków materialnych – dziedzictwa materialnego – ważnym elementem dziedzictwa kulturowego są również idee niematerialne, dziedzictwo niematerialne: zwyczaje, przekazy ustne, język, rytuały, wiedza i umiejętności. Dziedzictwo niematerialne” – definicja dra Janusza Gmitruka.

 MUZEUM
NIEPODLEGŁOŚCI

Dodatek opracowany przy współpracy
z Muzeum Niepodległości w Warszawie

Muzeum Niepodległości w Warszawie
jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

25. MAZOWSZE

Kartka z życzeniami Muzeum Niepodległości, proj. Natalia Roszkowska

Corocznie składamy sobie życzenia świąteczne. Osobiście i w formie pisemnej. Te wysyłane, kiedyś miały tradycją ustaloną formę. Na stronie głównej, zwanej z łacińska awersem, przedstawiano zazwyczaj reprodukcję dzieła sztuki związane z konkretnym świętem. Rewers projektowany był w ten sposób, by napisać odręcznie adres odbiorcy oraz treść życzeń. Niekiedy zaznaczano też miejsce, gdzie należy nakleić znaczek pocztowy. Przez wiele lat ta forma łączności z bliskimi i znajomymi była kultywowana w niezmienionej formie. Zbiory muzealne obfitują w wiele przykładów takich archiwalnych kartek (w nomenklaturze działów zbiorów najczęściej stosuje się tu termin: pocztówka). W pewnym czasie podobną formę przybrały telegramy, szczególnie patriotyczne, okolicznościowe, rocznicowe.

Współcześnie nie wysyłamy już telegramów. Rewolucja cyfrowa zmieniła diametralnie materię wykorzy-

Kartka z życzeniami z Muzeum Pamięci Sybiru

stywaną w kontaktach międzyludzkich. Początkowo pojawiły się na niektórych portalach propozycje wysyłania życzeń elektronicznych z dowolnie przedstawionymi motywami. Wystarczyło dopisać swoje nazwisko i „kliknąć” adres wybranej osoby. Ten sposób chyba już przeminął, być może z powodu ochrony danych osobowych (RODO). Łatwiejszą i szybszą formą są życzenia wysyłane poprzez SMS. Short Message Service

Kartka z życzeniami od Prezydenta RP

daje niezwykle możliwości: wystarczy wpisać życzenia i jednym ruchem wysłać je do wszystkich, zapisanych w naszej książce adresowej.

Ta ostatnia forma upowszechniła się szczególnie podczas godzin oczekiwania na wieści z Watykanu, z czasu odchodzenia papieża Polaka. Po śmierci Jana Pawła II nasze telefony pełne były krótkich informacji

Kartka z życzeniami z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego żalobnych, nierzadko poetyckich, pięknych i wzruszających. Ciekawe czy ktoś zanotował tamte komunikaty, czy będziemy mogli zapoznać się z przykładami tej literatury. Warto przejrzeć swoje telefony, jeśli to jeszcze możliwe, z dnia 2 kwietnia 2005 i kilku dni późniejszych.

Wszystkie te wiadomości, tworzone bez względu na rodzaj wykorzystywanego przekazu, są naszym niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Janusz Gmitruk podaje taką oto definicję: „Obok zabytków materialnych – dziedzictwa materialnego – ważnym elementem dziedzictwa kulturowego są również idee niematerialne, dziedzictwo niematerialne: zwyczaje, przekazy ustne, język, rytuały, wiedza i umiejętności. Dziedzictwo niematerialne tworzy i kształtuje zbiorową pamięć”.

Życzenia świąteczne są więc przykładem dziedzictwa niematerialnego, bez względu na formę przekazu. Zwyczajem przekazywanym poprzez pokolenia. Dziedzictwem rytualnym, nieraz zawierającym zabytek językowy, zwyczajem znanym „z dziada, pradziada”.

Dziedzictwem materialnym są natomiast same kartki, same pocztówki: wydrukowane i przechowywane

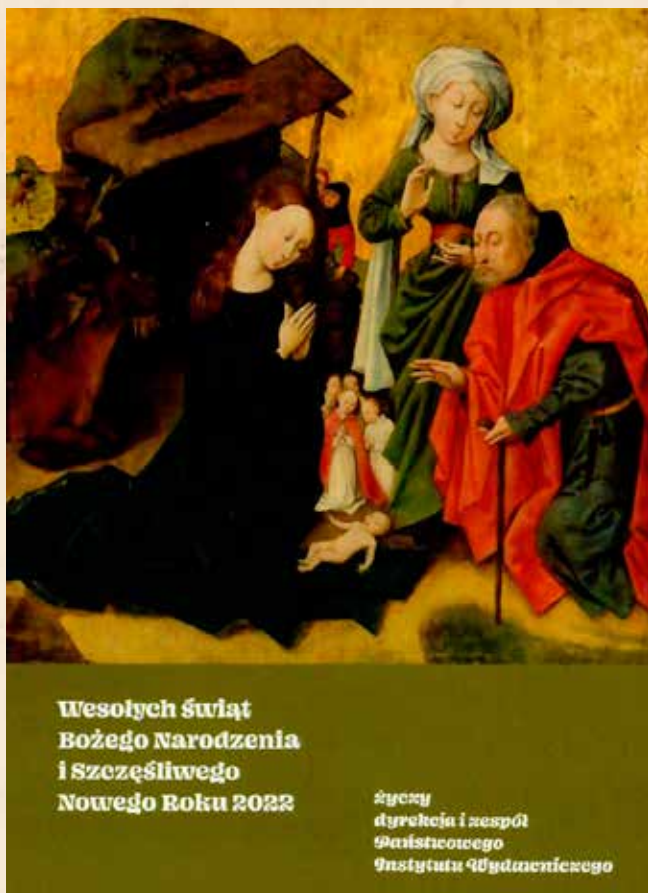

Kartka z życzeniami z Akademii Zarządzania Kulturą

w działach Dokumentacji Życia Społecznego, DŹS-ów prowadzonych przez muzea i biblioteki, umieszczanych w katalogach. Muzeum Niepodległości gromadzi i opisuje nie tylko karty otrzymywane na święta, również zaproszenia na plenery, konferencje naukowe, wystawy.

Ochrona dziedzictwa kulturowego, tego materialnego i niematerialnego, jest niezbędna i konieczna dla rozwoju każdego narodu, dla tworzenia warunków do utrwalania tożsamości kulturowej, więzi pokoleniowych i rodzinnych, dla rozwoju nauki. Stanowi istotne części misji wielu muzeów, jest częścią składową wielu strategii. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (uchwalona 17 października 2003 roku) już w drugim artyku-

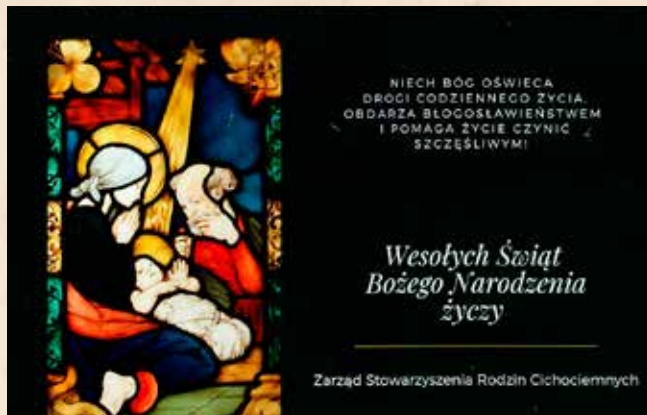
le podaje taką definicję: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki – uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacjach z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości”. Realizując wszystkie zapisy tej konwencji, ratyfikowanej przez prezydenta Bronisława Komorowskiego 8 lutego 2011 roku (Dziennik Ustaw z dnia 19 sierpnia 2011, poz. 1018), zajmujemy się, jak już mówiono, w Muzeum Niepodległości gromadzeniem i opisem kart

Kartka z życzeniami z Państwowego Instytutu Wydawniczego

pocztowych: historyczne są domeną Działu Zbiorów, współczesne – Biblioteki Naukowej (w wydzielonej kolekcji DŻS). W temacie badawczym realizowanym od 2020 roku zajmujemy się klasyfikacją kart pocztowych według dominant tematycznych: grupa obiektów związanych z ikonografią chrześcijańską (religijną), grupa obiektów wykorzystujących dzieła sztuki (w tym zbiory muzealne), karnety świeckie, e-kartki, pocztowe, życzenia SMS i inne.

W literaturze przedmiotu znaleźć możemy informacje, że pierwsza kartka pocztowa pojawiła się w 1842 roku za sprawą artysty o nazwisku Wiliam Egley. Pomysł szesnastolatka nie od razu został doceniony, choć wykorzystał go rok później Sir Henry Cole wysyłając życzenia do rodziny i znajomych. Przyjaciel inicjatora pomysłu szerszego wykorzystania projektu graficzne-

Kartka z życzeniami z Zarządu Stowarzyszenia Rodzin Cichociemnych

Wesołych Świąt Bożego Narodzenia

Kartka z życzeniami z Biblioteki Narodowej

go w składaniu życzeń, na awersie zamieścił wesoły rysunek przedstawiający uczujące towarzystwo. John Callcot Hirsley – warto zapamiętać nazwisko tego angielskiego artysty, uchodzi za pierwszego projektanta karty pocztowej. Trzeba dodać, że na angielskim rynku życzenia dotyczyły świąt Bożego Narodzenia.

Z Anglii idea wysyłania krótkich informacji szybko przeniknęła do Niemiec, została rozwinięta i wzbogacona. Przyczyniła się do tego Niemiecka Konferencja Poczty prezentując taką możliwość na konferencji w Karlsruhe 30 listopada 1865. Początkowo pocztówki wysyłano podobnie jak listy, w kopertach – co czyni się niekiedy do dnia dzisiejszego. Niemieccy pocztowcy preferowali takie życzenia bez kopert nazywając je Postblatt (pocztowy listek). W 1869 roku wiedeński profesor Emanuel Hermann rozpoczął akcję promocji – mówiąc dzisiejszym językiem – porozumiewania się w oszczędny sposób, za pomocą listków-kart pocztowych. Tematyka tego nowego typu porozumiewania się zaczynała się rozszerzać: od życzeń świątecznych, życzeń imieninowych, po tematy patriotyczne. „Kurier Warszawski” pisał w 1881 roku, że rok wcześniej w Europie rozesłano 350 milionów kart pocztowych.

Moda trafiła też do Polski. W 1900 roku ogłoszono konkurs na nazwę tej nowej formy komunikacji: od niemieckiego „listka”, poprzez „liścik”, „otwartkę”, „pisanekę”, po „pocztówkę”. Konkurs wygrał – Henryk Sienkiewicz, i tak już zostało. Wcześniej używano nazwy „listek” nie tylko na poczcie. Również literaci korzystając z krótkich form artystycznych nazywali swoją twórczość listkami. Chociaż niekiedy chodziło im wyłącznie o nazwę botaniczną (zob. *Listki karpackie*, Józefa Niwickiego wydane w 1873).

W Polsce, pod zaborami, powstała swoista moda na pocztówki patriotyczne, gratulacje ślubne przesyłane z ikonografią patriotyczną, telegramy patriotyczne. Możemy je obejrzeć w albumach *Insurekcja Kościuszkowska*, *Powstanie Listopadowe* oraz *Powstanie Styczniowe*, wydanych w serii „Polskie Powstania Narodowe” przez Muzeum Niepodległości.

Wracajmy do tradycji. Wystawy w Muzeum Niepodległości

W Muzeum Niepodległości posiadamy reprezentatywny zbiór kart świątecznych od XIX wieku, po czasy współczesne. Niezwykłym zainteresowaniem cieszyła się wystawa świątecznych kart bożonarodzeniowych, jaką zorganizowano – wspólnie z Polską Fundacją Kościuszkowską – na zakończenie okresu karnawałowego (wernisaż 2 lutego 2022). Niematerialne dziedzictwo kulturowe, jakie stara-

Kartka z życzeniami od Władysława Kosiniaka-Kamysza

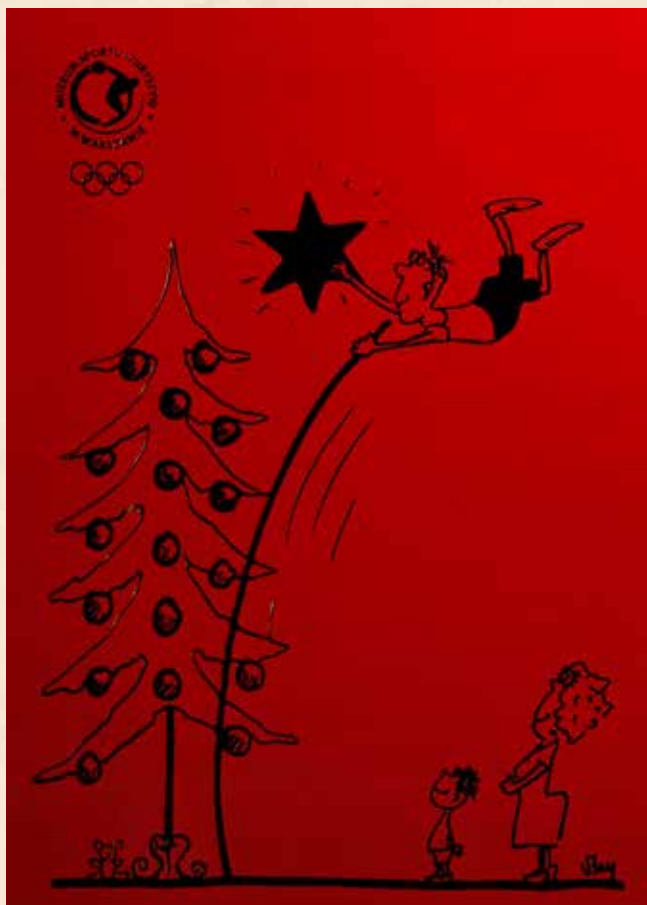
Kartka z życzeniami z Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu

liśmy się wydobyć z zapomnienia, z tego pięknego kiedyś zwyczaju składania sobie życzeń świątecznych oraz odzew autorów prezentowanych kart, stały u pomysłu powtórzenia wystawy niecałe trzy miesiące później. Tym razem była to wystawa i katalog, związane ze świętami Zmartwychwstania Pańskiego, z Wielkanocą.

Organizując wystawy kart świątecznych, Bożonarodzeniowych i Wielkanocnych, korzystaliśmy ze zbiorów prywatnych oraz kolekcji muzealnych. Dla muzealników Muzeum Niepodległości najważniejszą kategorią są zbiory zgromadzone w dziale Dokumentacji Życia Społecznego. Skorzystaliśmy też z kolekcji Mariana Sołobodowskiego – znanego kolekcjonera, Jana Rzeszotarskiego – dyrektora Muzeum Wsi Mazowieckiej oraz Joanny Gierczyńskiej

z Muzeum Więzienia Pawiak. Katalogi przedstawiały wybrane przykłady z kilku poprzednich lat, typowe i charakterystyczne. Typologia tych obiektów wymaga jeszcze nieco przemyśleń teoretycznych, ale już na tym etapie podzieliliśmy je na karty z elementami sakralnymi, religijnymi, karty z elementami ludowymi, z tradycją ustną oraz karty „świeckie” eksponujące obiekty wiosenne, motywy związane z pokarmami, itp.

„Historyczne i współczesne kartki świąteczne ze zbiorów Muzeum Niepodległości” – to tytuł wystawy, jaką zorganizowaliśmy w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej (2 lutego 2021). Nie udało się dotąd wydać katalogu tej wystawy, chociaż jej szczegóły i wystąpienia przedstawiono w filmie zamieszczonym na muzealnym kanale YouTube.

Kartka z życzeniami z Muzeum Sportu i Turystyki

Kartka z życzeniami od Jarosława Kalinowskiego

Rok wcześniej, w atmosferze wymuszonej nieobecności szerszej widowni – spowodowanej pandemią, zamieściliśmy również w mediach społecznościowych cykl wykładów „Muzealna opowieść wigilijna”. Duża część tych prezentacji ilustrowana była kartami pocztowymi pozostającymi w zbiorach Muzeum Niepodległości.

Jeśli choć w części spowodujemy nawrót do tradycji osobistych, indywidualnych form składania życzeń, nasza misja będzie wypełniona. Prezentując przykłady

zyczeń na Boże Narodzenie zachęcić chcemy do powrotu, do przekazywania sobie życzeń osobiście, bądź w postaci pisanej własnoręcznie. Wracajmy do źródeł naszej narodowej kultury.

dr Tadeusz Skoczek

Dyrektor

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Strona tytułowa Zeszytu przedstawia

kartkę przesłaną przez Wersus-Nauka